

Denumiri de unelte agricole tradiționale la meglenoromâni. Studiu comparat

Alături de mărturia arheologică și de izvoarele scrise, limba este cea care ilustrează, poate, cel mai convingător, procesul complex al devenirii unui popor. Și aceasta nu numai în domeniul culturii spirituale, ci și în acela al culturii materiale. Limba reflectă individualitatea poporului respectiv și, în același timp, are capacitatea de a evidenția cele două sensuri ale interferențelor culturale pe care acestea le cunoaște: cel dinspre el către alt popor sau alte popoare și sensul invers, dinspre alt popor sau alte popoare către el. Răspândirea unuia și aceluiași cuvânt pe o arie geografică mai largă este, nu de puține ori, indiciul unui spațiu cultural în care au avut loc „osmoze” caracteristice; vechimea unui cuvânt poate proba vechimea unei ocupații; modificările survenite în forma unui cuvânt pot exprima evoluția semantică a cuvântului respectiv, în funcție de schimbările petrecute la nivelul realității pe care acesta o denumește; în sfârșit, înlocuirea unui cuvânt care denumește un obiect al culturii materiale prin altul intervine, de obicei, atunci când se petrec modificări substanțiale în morfologia obiectului respectiv, menite să opereze la nivelul funcției sale. Fenomenul este sesizabil în multe domenii ale lexicului, dar mi se pare că el este surprins mai bine, dacă se examinează lexicul agricol tradițional al unor limbi sau dialecte înrudite sau nu genealogic care, prin poziția lor geografică, au putut stabili între ele contacte culturale. Sud-Estul european oferă un asemenea exemplu atât la nivelul tuturor limbilor vorbite în spațiul pe care-l cuprinde, cât și la acela al unora dintre aceste limbi, cum este limba română cu cele trei dialecte istorice ale sale: aromâna, meglenoromâna și istroromâna, primele două vorbite încă și în Peninsula Balcanică, cel de al treilea în Peninsula Istria din actuala Croație.

După cum este cunoscut din datele pe care ni le furnizează arheologia, sursele istorice, obiceiurile și riturile populare, agricultura este o îndeletnicire veche a poporului român. Păstrarea în lexicul agricol tradițional al românei a unor cuvinte vechi ori foarte vechi aparținând substratului sau moștenite din latină vine să ateste veridicitatea dovezilor de care am amintit.

În Peninsula Balcanică singurii români care au practicat cu consecvență și sistematic agricultura sunt românii din ținutul Meglenului sau, cum au fost numiți de către oamenii de știință, meglenoromânii. Explicația se găsește în configurația terenului și în structura solului: zonele sudice ale Peninsulei, stâncoase și aride, permiteau doar practicarea unei agriculturi pe terenuri de mică întindere. Acestea erau lucrate doar de familie, pentru a-și asigura necesarul de hrană în cereale pe par-

cursul unui an. În aceste ținuturi agricultura se asocia, de obicei, pomiculturii, era deci o agricultură de tip „grădinărit”. Mai spre nord însă, în câmpia Tesaliei sau dincolo de golful Salonic, înspre mieznoapte, s-a dezvoltat – atât cât permitea relieful – o agricultură de tip continental. În acest tip se înscrie și cea practică de meglenoromâni, chiar dacă pe alocuri aceasta se făcea și „în ochiuri”.

Situat la nord de golful Salonic, ținutul în care se află trei localități meglenoromâne: Nânta (dial. Noantin, astăzi Nótia)¹, Lúgunța (dial. Lúndzin, astăzi Langa-diá) și Berislav (dial. Birisláv, astăzi Perícelea) reprezintă o parte a celui numit Meglen sau Caragiova (prima denumire fiind dată de slavi, iar cea de a doua de către turci). Întregul Meglen cuprindea „una dintre cele mai fertile câmpii din întreaga Macedonie și munții care o înconjoară: Cójuc și Zoána (la nord, nord-vest), Gândácia și Páic (la sud, sud-est). Cea mai mare parte a acestui ținut este locuită de slavi: de la râul Șiroca Reca (Geniş Dere), pe o lungime de 25 km și o lățime de 5-10 km². Datorită fertilității crescute a solului aici se obțineau câte trei recolte pe an. Dincolo de comuna bulgărească Fuștáni (dial. Fúștin), spre est, până la Lúgunța, pe o lungime de 15 km și o lățime de aproximativ 3 km se întinde partea românească a Meglenului, cu cele trei localități sus-amintite. Celelalte comune meglenoromâne: Iluma (dial. Úmă)³, Óșani (dial. Óșin, astăzi Arhanghelos), Liúmnița (dial. Liumnîță, astăzi Skra) și Țâmarea (dial. Țâmareața, astăzi Kárpi) se află în părțile muntoase dinspre răsărit, în afara Meglenului propriu-zis⁴.

Meglenoromânii cultivau aproape toate cerealele: „grâu de toate calitățile, seacă, orz, ovăz și mei”⁵. La aratul pământului ei foloseau „mai mult plugul de lemn sau de fier pe care îl numesc *raliță* sau *lărîță*”⁶.

În raport cu succesiunea muncilor agricole se disting unelte care îndeplinesc următoarele funcții principale: 1. unelte de arat sau de săpat (acestea din urmă întrebunțate pe o treaptă inferioară a evoluției morfologice a instrumentelor cu o asemenea destinație sau în condiții de teren speciale, care nu permit utilizarea celor dintâi); 2. unelte pentru grăpat; 3. unelte de recoltat; 4. unelte de îmblătit sau treierat; 5. unelte folosite la adunatul paielor de pe arie; 6. în zonele de fânețe se folosesc unelte pentru recoltarea și strângerea fânului.

1. Unelte de arat sau de săpat

1.1. Unelte de săpat

SAPA ȘI SĂPĂLIGA

Pregătirea solului pentru însămânțat „a început cu săpăliga și apoi cu sapa, folosită până în zilele noastre în zonele muntoase unde, din cauza pantelor repezi, terenurile nu puteau fi arate cu plugul”⁷.

Săpăliga și sapa sunt compuse dintr-o bucată triunghiulară (confectionată, inițial, din lemn, apoi din fier) și din coadă⁸. *Funcția ei de bază* este aceea de a săpa, a tăia pământul; în cultura plantelor prășitoare săpăliga și sapa au fost folosite deopotrivă la afânarea pământului din jurul tulpinilor acestora. În mgl. unealta se numește SĂPĂ (< lat. *sappa*); SĂPĂ – STRÍMTĂ (= sapă îngustă) și SĂPĂ LARGĂ (= sapă lată). Pentru denumirea săpăligii în mgl. se înregistrează derivatul lui *săpă*: SĂPIĆCĂ (*săpă* + suf. *ićca*) și un cuvânt împrumutat din limbile sud-slave: *mătícă* (în Lm și în pct. 012) „sapă cu lamă îngustă; săpăligă” (< bg., mac. *motika*; cf. și scr.

motika). În dr.: *săpă*, cu derivatele *săpăligă*, *săpăluga*, *săpóniu* etc., iar pentru terenurile situate în pantă pronunțată, *sapă de destelenit* sau *târșită* (< *târș* ? + suf. *-iță*); arom. *săpă*, ir. *săpa* și der. *săpun*, *săpon*.

Înrudită cu săpăliga și sapa este lopata, unealtă compusă dintr-o parte lucrătoare plată, confecționată din lemn sau din fier, și o coadă lungă de lemn. Ea îndeplinește (sau poate îndeplini) mai multe funcții; sapă pământul, adună și vântură recolta. În mgl. LUPĂTĂ (v. sl. *lopata*), dim. LUPĂTIȚĂ (< *lupată* + suf. *iță*), LUPĂȚICĂ (*lupată* + suf. *iică*). dr. *lopătă*, arom. *lupătă*, ir. *lopâta*, *é*.

1.2. Unele folosite la arat

CÂRLIGUL

Primul instrument folosit la aratul terenurilor agricole a fost bucata de trunchi de copac, cu o extremitate curbată în formă de cârlig. Bucata de lemn servea drept grindei, iar cârligul – ascuțit la vârf – îndeplinea sarcina brăzdarului⁹. Se pare că un asemenea instrument era folosit și ca armă de luptă: Pausanias povestește că, în lupta de la Marathon, un grec a avut drept armă o unealtă agricolă simplă, utilizată în vremea aceea la arat și care nu era altceva decât un lemn curbat¹⁰. Funcția uneltei era de asemenea simplă: cu ajutorul ei se „zgâria” pământul, pentru a putea fi apoi însămânțat. Cu termenul *cârlig* era denumit „un tip de plug primitiv”¹¹. (În arom. *cărlig*, *cârlig*, *cârlibănă*, fărș. *cărrig*, mgl. *cărlig* „cață ciobănească; ac de împletit ciorapi”)¹².

ARATRUL

Pe măsura perfecționării sale tehnice – foarte rapidă, de altfel –, unealta, căreia i s-au adăugat elemente morfologice noi, începe să îndeplinească și funcții noi, care o vor face să se diferențieze de vechea unealtă primitivă – cârligul. Dacă adaosul unui mâner (dr. *corn* < lat. *cornus*, mgl. *mănișă* < *mână* și *dărjaă* < bg. *dăržalo*) la extremitatea necurbată a lemnului (a trunchiului de copac) nu a făcut altceva decât să ușureze munca celui care o efectua, adăugarea altor piese a condus, cu vremea, la apariția unei noi unelte, care avea rolul de a săpa și de a împinge pământul în lături. Cel mai important adaos a fost un fel de „cazma” (dr. *brăzdăr* < *brăzdă* < v.sl., mgl. *pašnic* < bg. *pašnik*). Astfel s-a născut unealta denumită în lat. *aratrum*, irland. *arathar*, lit. *arklas*, let. *arklis*, v. sl. *ralo* (având toate drept radical comun i.e. **ara-*). În română termenul s-a păstrat doar parțial: dr. *ară(a)* (verb), arom. *arat* (substantiv), mgl. (reg.) *arăt* (în Hu), *riat* (în Țr), substantive și verbul *ar*. În majoritatea localităților meglenoromâne, termenul folosit pentru denumirea noii unelte este însă unul împrumutat din v. sl.: *răliță*, cu var. *lăriță* și *răriță* (sub influența lui *rar*, ca și în dr.: v. *infra*). Și în dr. *răriță* și *răliță* desemnează „unealta agricolă care răstoarnă brazda în ambele părți formând șanțuri”¹³.

Dispariția termenului *aratru în dacoromână se poate explica prin faptul că unealta care îndeplinea funcția aratrului va fi dispărut de timpuriu din fosta Dacie romană, o dată cu întreruperea contactelor sale comerciale cu orașele dalmațiene de unde aceasta se importa. Continuatoarea aratrului va fi numită ulterior *raliță* sau *răriță*. Al. Bocănețu definește rărița actuală drept „un plug fără cuțit sau fier lung,

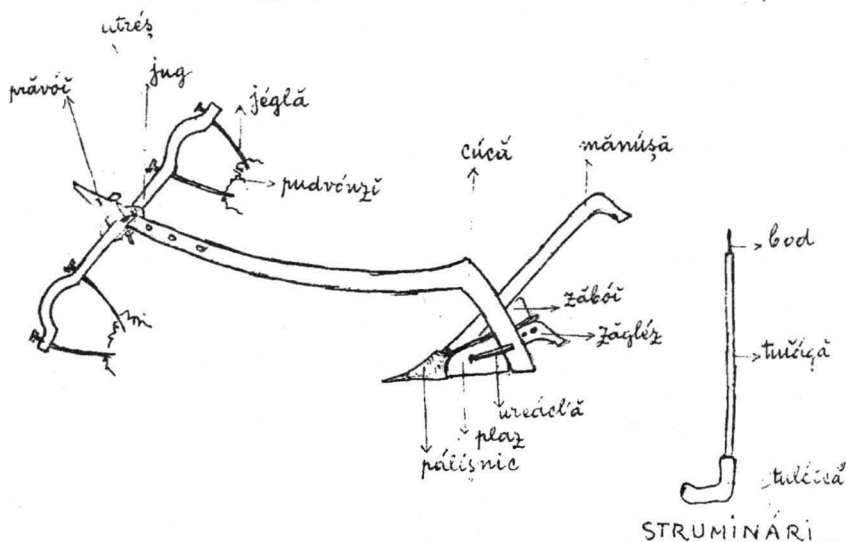
având numai un brăzdar mic și ascuțit și cormană. Este trasă numai de o singură roțiță și servește la prașitul de al doilea al porumbului și cartofilor¹⁴.

Celelalte părți ale aratrului (ale „plugului de lemn”) sunt considerate de către etnografi adaosuri posterioare¹⁵ care nu au modificat esențialmente funcția uneltei (spre exemplu, plazul sau bârsa). Nici armătura de fier a brăzdarului sau chiar brăzdarul confecționat în întregime din fier¹⁶ nu au contribuit la modificarea funcției uneltei: aceea de a săpa și a împinge pământul în lături.

Potrivit cercetărilor arheologice, aratrul fără plaz a fost larg răspândit în bazi-nul mediteranean și nu numai¹⁷. Brăzdarul în formă de limbă, ca și bucușă larg deschisă, descoperite în Dobrogea, la Garvăn, atestă folosirea acestui tip de aratru și în spațiul carpato-dunărean¹⁸.

Pe o treaptă superioară a evoluției morfologice a uneltei apare plazul – element ce-i va conferi o mai mare stabilitate (v. *infra*)¹⁹. Acest tip de aratru a fost folosit de către meglenoromâni vreme îndelungată, până în primul sfert al veacului nostru, și a fost numit fie cu un termen moștenit din lat.: *arat, rat* (numai în două localități: Hu și Țr unde, după părerea mea, elementele moștenite din latină s-au conservat mai bine), fie cu un termen de origine v. sl., răspândit pe o arie mai largă – cea de centru – a teritoriului lingvistic meglenoromân: *răliță*, cu var. *lăriță* și *răriță*. Din punct de vedere morfologic, el se caracterizează prin prezența brăzdarului simetric și a plazului, așa cum se poate vedea în schița de mai jos.

LĂRIȚĂ

(Schiță executată de Th. Minda)

Părțile componente ale aratrului sunt, așa cum arătam, grindeiul, coarnele (cornul, mânerul) și brăzdarul. Nu de puține ori, numele lor sunt asociate fie cu

funcțiile pe care le îndeplinesc, fie cu forma pe care o au, caz în care se pot înregistra denumiri metaforice ale acestor componente.

Grindeiul este partea principală a uneltei, care le susține pe toate celelalte. În dr. piesa este numită – în cele mai multe zone – *grindei*, cuvânt care, după unii cercetători, ar fi un împrumut din v. sl.²⁰, înlocuind, probabil, cuvântul vechi care nu s-a mai păstrat, după cum nu s-a mai păstrat nici cuvântul ce denumea aratul roman clasic²¹. Momentul trebuie să fi coincis cu întreruperea comerțului fostei Dacii romane cu orașele dalmatine (v. *supra*), când dacoromânii agricultori, intrați de acum în relații cu slavii, își vor fi confecționat singuri, după modelul cunoscut anterior, nealța ce avea să țină locul celei importate. Cele două sinonime: *drug* și *oiște* – înregistrate în unele zone ale teritoriului lingvistic dacoromân – sunt tot de origine slavă²². În limbile slave, cuvântul este general și, se pare, foarte vechi (*gredel*, *gredelj*)²³. Este posibil ca slavii să-l fi împrumutat, în „patria” lor primitivă, de la o populație germanică (cf. v. germ. sup. *grindel* „Querholz”; Riegel²⁴) sau este tot atât de posibil ca acest cuvânt slav să continue un radical indoeuropean, dacă se au în vedere corespondentele sale în limbi ca: anglosax. *grindel*, lit. *grindis* etc.²⁵ În această situație, discuția etimologică în jurul cuvântului românesc *grindei* rămâne deschisă, ca și asupra dr. *grindă*, arom. *grendă*, mgl. *grîndi*. O denumire specială pentru această piesă nu se cunoaște în mgl., în schimb, denumirea pentru o parte a acesteia, și anume „vârful, extremitatea ei superioară” este *cúcă* (? ? probabil, termen foarte vechi, înregistrat și în dr. cu sensul de „deal înalt și izolat”; „vârf de deal”).

Brăzdarul – partea funcțională a aratului, construită simetric la aratul propriu-zis, sapă pământul, dându-l în ambele părți, fără a forma brazdă adevărată. Inițial a fost confecționat din lemn, apoi, pentru a i se mări rezistența la solicitare, din fier²⁶. Pentru denumirea acestei piese dacoromâna cunoaște, pe lângă cuvântul *brăzdâr*, formațiune românească din *brăzdă* (< v. sl. *brazda*) + suf. nomina agentis: *-ar* (de origine lat.), câteva sinonime: *cormonitór*, denumire ce ar sugera, după Al. Bocănețu, legătura piesei cu *cormană*²⁷ (deși aratul clasic nu avea *cormană*). După părerea mea, denumirea poate fi pusă în relație cu funcția brăzdarului: aceea de a săpa, de a „scormoni” pământul, cu atât mai mult cu cât nu se poate explica trecerea lui *-a-* din *cormană* în vocala posterioară *-o-*, în cea de a doua silabă a cuvântului *cormonitór*. Mai târziu, când *brăzdarul* sau *cormonitorul* au fost confecționate din fier, au apărut și alte sinonime: *fier cormonitór*, *fier brăzdatótor*, *fier mare*, *fier lat*²⁸. În mgl. brăzdarul este denumit *pališnic* (< bg. *palešnik*), dar și *cuțút*, probabil, continuatorul unui lat. *acutius (< *acutire* < *acutus*). Acest din urmă cuvânt se înregistrează cu sensul de „cuțit”, „obiect care taie” atât în arom.: *cuțút*, cât și în ir.: *cuțít*.

Cornul (mânerul) aratului este extremitatea destinată manevrării uneltei. În dr., ea se numește – după forma pe care o are această piesă – *cornâr* (< *corn*), când are un singur braț și *coârne* (sunt brațele asemănătoare unor coarne de animale), când are două brațe. Sinonime ale lui *cornar* sunt *corn*, *corniciu*, *cornaciu*²⁹. În mgl. termenul folosit este *mănușă* (< *mână*, *moână* < lat. + suf. *-ușă*) (cf. și dr. *mănușă* „parte a unei unelte care se ține în mână în timpul lucrului; parte a unui obiect care servește pentru a prinde, a strânge ceva”; arom. *mănușe* și *mâ-*

nuse „toartă“). Pe lângă acesta, mgl. a împrumutat și termenul *răciță* (< bg. *răka* „mână“ + suf. *-iță*), folosit frecvent în Țr³⁰.

Plazul este un element nou adăugat aratrului clasic pe o treaptă superioară a evoluției sale morfologice³¹, cu scopul de a conferi o mai bună stabilitate uneltei, în special componentei sale esențiale, *brăzdarul*. El este „partea pe care merge plugul“ (*aratrul* – subl. n.) și „care dă poziția orizontală fierului lat“³² – *brăzdarul*. „Plazul era confecționat din lemn mai tare /.../, fiind mai solicitat /.../. În partea sa anterioară se afla brăzdarul, după care urma locul de fixare a bârsei, iar în partea posterioară era introdus capătul coarnelor. În partea anterioară plazul era subțiat și ascuțit, pentru ca să se introducă și să se fixeze cât mai solid în manșonul brăzdarului“³³.

În limba română termenul *plaz* (< v. sl. *plazŭ*, legat de noțiunea „a se târî“) aproape că s-a generalizat: dr. *plaz*, arom., mgl. *plaz* „talpa plugului (de lemn), piesă de sprijin, pe care se târăște plugul (de lemn) în timpul aratului, asigurându-i stabilitatea“.

Există totuși, în dacoromână, o seamă de denumiri – unele dintre ele mai vechi ca cea de *plaz* –, sinonime ale împrumutului slav, cum sunt: *călcăi*, *așternut*, *strât*, *tâlpă*³⁴, sensuri figurate, metaforice ale unor cuvinte de origine latină sau necunoscută (*tâlpă*) etc.

Oiștea este elementul adăugat aratrului, care permite adaptarea uneltei la tracțiunea animală; dr. *oiște* (< bg. *oiște*) „bară de lemn de care se înhamă caii sau se înjugă boii“.

Jugul la care erau înhămați caii sau boii a apărut o dată cu introducerea tracțiunii animale. Pentru aratrul clasic – simplu –, cel descris în paginile anterioare, era suficientă înhămarea unui cal sau înjugarea unei perechi de boi (cum procedau, de exemplu, meglenoromânii)³⁵. În dr. și mgl., termenul este *jug* (< lat. *jugum*), iar în arom. același cuvânt moștenit din lat. a devenit *giug*.

PLUGUL

Plugul s-a diferențiat de aratru în momentul în care brăzdarul simetric a fost înlocuit cu cel asimetric și când aratrului i s-a adăugat cormana, care avea rolul de *a întoarce* și *a răsturna* (subl. n.) brazda tăiată de cuțit și ridicată de brăzdar³⁶. La originea cormanei au stat „tăbliile laterale (confecționate din scândurele) folosite în antichitate“³⁷. Se presupune că „în agricultura Țărilor Române plugul a apărut în secolele X-XI (primele secole ale feudalismului timpuriu), având la bază evoluția de până atunci a uneltelor de arat, dintre care cea mai avansată a fost aratrul roman. Plugul propriu-zis a fost inventat tot în lumea mediteraneană romană, de unde s-a răspândit în restul Europei“³⁸.

Textul lui Pliniu din „Naturalis Historia“ atestă însă pe galii din Raetia ca pe cei dintâi inventatori ai plugului cu rotile: „Latio haec (cuspis) quarto generi (vomerum) et acutior in mucronem fastigata eodemque gladio scindens solum et acie laterum radices herbarum secans. Non pridem inventum in Raetia Galliae duas addere tali rotulas, quod genus vocant plaumorati. Cuspis effigiem palae habet. Serunt ita non nisi culta terra et fere nova. Latitudo vomeris caespites versat“³⁹, care s-ar traduce prin: „Acest cuțit, mai lat decât al celui de al patrulea tip de fier de plug și mai ascuțit în vârf, este înclinat și el despică pământul cu cuțitul propriu-zis, iar

cu tăișul laturilor reteză rădăcinile ierburilor. De multă vreme s-a născocit în Raetia Galei să se adauge unui astfel de /cuțit/ două roți mici. /Un asemenea plug/ este numit «plumorati». Cuțitul are aspectul unui omoplat. Ei /galii/ seamănă astfel nu numai pământuri cultivate, ci și unele noi. Lățimea fierului de plug răstoarnă tufele de iarbă“. Ținând seama de datele pe care le furnizează acest izvor, de vestigiile arheologice și de reprezentările artei miniaturale, se pare că plugul cu roți și cuțit reprezintă o cucerire a civilizației galice (celtice), preluată ulterior de cea romană din Raetia Galică și nu una eminentă romană, cum s-a crezut⁴⁰. La începutul evului mediu, sau mai devreme, unealta a trecut de la romanii din Raetia Galică la germanii de pe Dunăre și Rin⁴¹. Prin cei dintâi aceasta va fi putut ajunge la slavii de sud, iar prin germanii de pe Rin, în perioada carolingiană, la slavii de vest, iar apoi la cei de est⁴². „Drumul“ parcurs de unealtă pare a fi confirmat și de cronologia apariției denumirii ei în textele vechi germane, scandinave, engleze și ruse sub formele: v. germ. *phluog* și *plogr*, v. scand. *plog*, v. engl. *plog* și, în sfârșit, v.r. *plug* (în secolul al X-lea⁴³), formă împrumutată, o dată cu obiectul, de la vechii germani⁴⁴. Cât privește forma înregistrată în textul lui Pliniu – *plumorati* –, aceasta nu este o formă latină: *ploum Raeti*, așa cum a fost ea interpretată⁴⁵, ci o formă relativă „reprezentând o transcriere fonetică aproximativă a unui cuvânt străin“⁴⁶, celtic: *plumorati < *plomorati. Forma creată de Pliniu a luat naștere prin contaminarea lat. *plaustrum* < *plostrum* „car, căruță“ și lat. *ploximum*, *ploxenum* „ladă de trăsură“ (ambele provenind de la radicalul de origine celtică *plo-* < i.e. **pleu-* „a pluti“) cu cuvântul celtic⁴⁷ care denumea unealta respectivă, dar pe care scriitorul nu l-a reținut exact și de aceea l-a redat aproximativ, sub forma *plumorati*.

Se pune astfel capăt controverselor pe marginea etimologiei cuvântului slav. Spre a exemplifica diversitatea punctelor de vedere în această privință, voi arăta că V. Machek pleda pentru originea slavă a germanicului **ploga*⁴⁸ (de fapt, *phluog* și *plogr*), iar Dicționarul de la Zagreb menționează că „nu se poate preciza dacă limbile germanice l-au împrumutat din slavă sau invers“⁴⁹. Pentru originea germanică a cuvântului slav opinează însă M. Vasmer⁵⁰, St. Mladenov⁵¹ și P. Skok⁵², iar W. Hensel susține că în limbile slave el ar fi putut fi împrumutat direct de la celți⁵³.

În ce privește etimologia cuvântului românesc *plug*, trebuie să spunem că, în lumina celor arătate, aceasta ar trebui să fie revizuită. Sigur că, ținând seama de cercetările de etnografie românească, în care se arată că, în agricultura noastră, plugul nu a intrat înainte de secolele X-XI (vezi *supra*), ipoteza împrumutului slav rămâne valabilă⁵⁴. De altfel și dicționarele limbii române, ca și cele dialectale atestă proveniența slavă a cuvântului dr. *plug*, arom. mgl., ir. *plug*⁵⁵. Cât privește meglenoromâna, trebuie să subliniez că unealta folosită la aratul terenurilor agricole era aratul numit *arat* (*rat*), *râliță* (*lăriță*, *răriță*) (v. *supra*). „Unealta perfecționată numită *plug* este nouă: ea nu a fost folosită sistematic de către meglenoromâni decât în Cadriater unde, într-adevăr, se ara cu plugul“⁵⁶.

2. Unelte pentru grăpat

GRAPA

Unealta care servește la sfărâmarea brazdei, la mărunțirea pământului, la acoperirea seminței, la strângerea rădăcinilor și a buruienilor este numită la daco-

români *grapă*, termen autohton⁵⁷. În mgl. termenul *grapă* a fost introdus târziu, numai în Cadrilater, o dată cu unealta adusă de la dacoromâni. În Meglenia „nu se grăpa, pentru că pământul arat se fărâmița singur“⁵⁸. Totuși, în unele zone, meglenoromânii foloseau o *grapă* primitivă formată dintr-o legătură de mărăcini, cu ajutorul căreia netezeau pământul, acolo unde bulgării erau prea mari. Aceasta s-a numit *brână* (< v. sl. *brana*). Ea are un corespondent identic în ir.: *brâna*. -ĕ⁵⁹. În afară de acest termen, în mgl. se înregistrează și un împrumut din bulgară: *tărnă* (< bg. *trân* „mărăcină“, *trâne* „mărăciniș“), care desemna tot o *grapă* rudimentară, confecționată din spini (cf. și dr. *târn*, *târnă* cu același sens⁶⁰).

3. Unele folosite la recoltat

SECERA

Pentru strângerea recoltei de cereale păioase s-a folosit și încă se mai folosește o unealtă simplă, confecționată dintr-o coadă mică de lemn și o bucată de fier îngustă și curbată, prevăzută cu zimți (numiți *dinți* < lat. *dens*, *dentis* atât de către românii nord-dunăreni – dacoromânii –, cât și de cei din Peninsula Balcanică: aromâni și meglenoromâni). În dialectele românești cuvântul folosit pentru denumirea acestei unelte este *seceră* (< lat. *sicillis*) în formele: dr. *seceră*, arom. *seântiră*, mgl. *seătiri*.

4. Unele de îmblătit sau treierat

ÎMBLĂCIUL

Grăunțele, boabele de cereale, pentru a fi scoase din spic, se băteau cu un instrument simplu, format din două ciomege: unul mai lung și altul mai scurt. Cel lung, de aproximativ 1,50 m, se numea în dr. *coadă* (< lat. *coda*, *cauda*), *dârjă*, *odârjă* (< bg. *dărža* „a ține“), iar cel mai lung *hadarâg* (cf. mag. *hadaró*)⁶¹. Ambele bete sunt legate între ele printr-o curelușă. Întreaga unealtă se numește în dr. *îmblăciu* (< *umblă* (a), vb. reg. *îmblă*). Pentru aceeași unealtă, dar cu altă formă, în mgl. se înregistrează: *tăvăhuc* (der. din *tăvălés*), *čarc* (tc. *čark*) și *dicănă* (< gr. *dikkanon*) „sanie cu care se zdrobesc paiete la treierat“.

Cerealele îmblătite se curăță de pleavă și se vântură cu lopata („unealtă formată dintr-o placă de lemn – sau de fier –, ușor curbată și o coadă lungă din lemn“). În limba română cuvântul care denumește această unealtă este un împrumut din v. sl.: dr. *lopătă*, ar., mgl. *lupătă*, ir. *lopâta*. -ĕ (< v. sl. *lopata*).

5. Unele folosite la adunatul paielor de pe arie

GREBLA

Unealta cu care „se strâng brazdele rămase după coasă în grămăjoare, se strâng paietele rămase după legat sau strujenii“⁶², formată dintr-o coadă lungă și dintr-o bucată de lemn (sau de fier) în care sunt înfipti, în jos, dinții sau colții (din lemn sau din fier) se numește în dr. *greblă* (< v. sl. *grebló*).

Meglenoromânii au folosit-o doar în Cadrilater, unde s-a numit *grăbұлă* (< dr. *greblă*)⁶³. În ținutul lor de baștină aceasta nu era cunoscută. Când era nevoie, nivelarea se făcea cu *vildă*⁶⁴ (v. *infra*).

6. Unelele folosite pentru recoltarea și strângerea fânului

COASA ȘI FURCA

Unealta întrebuițată la tăiatul ierbii și al altor plante cu tija înaltă este formată din două părți principale: lama (custura) – o bucată de fier lungă, curbată mai puțin decât lama secerei – și coada. În limba română denumirea uneltei este *coasă*, cuvânt împrumutat din v. sl. *kosā*: dr. *coasă*, arom., mgl. *coāsă*, ir. *cosa*, -*ç*.

Unealta cu care se strânge iarba cosită și se cară snopii de cereale pentru îmbălătit este formată din mai multe brațe sau coarne din lemn sau fier și se numește în dr., arom., mgl. *fūrca*, ir. *fūrca ç* (lat. *furca* „furcă; lemn bifurcat“). În mgl. și ir. a apărut însă și un sinonim al lui *fūrca* împrumutat din limbile (dialectele) slave învecinate: mgl. *vilā* (< bg., mac. *vila*; cf. și scr. *vila*), ir. *vila*, *ç* (< scr., slov. *vila*; cf. și bg. *vila*, mgl. *vila*).

Analiza pe care am întreprins-o asupra categoriilor de termeni care denumesc unelte agricole tradiționale ale meglenoromânilor, poate cele mai semnificative pentru istoria civilizației lor rurale, m-a condus la unele concluzii privitoare la vechimea practicării agriculturii de către această populație și la interferențele cultural-lingvistice pe care le-a cunoscut de-a lungul istoriei.

1. Meglenoromânii s-au ocupat cu cultivarea pământului din cele mai vechi timpuri. Calitatea solului, rețeaua hidrografică și sistemul de irigații pe care-l aplicau au creat premisele necesare obținerii unor recolte anuale bune și foarte bune. Unelele, chiar dacă nu au fost perfecționate decât relativ recent, dădeau randamentul scontat tocmai datorită celor trei factori amintiți, cărora li s-au adăugat cunoștințele și munca omului.

2. Unele dintre denumirile vechi, moștenite din epoca romană, s-au păstrat până la începutul secolului nostru, chiar dacă tipul de unealtă a fost influențat în timp de modificările intervenite în configurația etnică și culturală a Balcanilor. Cazul elocvent este cel al denumirii uneltei complexe folosite la pregătirea solului pentru însămânțat. Această denumire a rămas neschimbată în două localități meglenoromâne: *arāt* (în Huma) și *rat* (în Țărnașca), pe când în celelalte așezări ea a fost înlocuită cu un termen împrumutat de la slavii stabiliți în Peninsula Balcanică: *rāliță* (var.: *lāriță*). Structura morfologică a uneltei este însă aceeași care – așa cum o cunoaștem din descrieri – o diferențiază de aratul roman (care avea acele „aripioare“ laterale – tabulae –, precursorile cormanei) și o apropie de tipul slav.

Unealta perfecționată, care îndeplinea funcții suplimentare, denumită *plug*, a început să fie folosită târziu de către meglenoromâni, abia în secolul nostru, datorită contactelor nemijlocite cu dacoromânii. Este un caz tipic de împrumut „Wörter und Sachen“.

3. Denumirile părților componente ale unor unelte sunt fie creații proprii rezultate din asocierea pe care o fac vorbitorii între forma, funcția și modul de acționare a respectivei componente (*coadă* și sin. *mămûșă*), fie calcuri (*mămûșă-răciță*), fie împrumuturi propriu-zise care, de cele mai multe ori, coexistă cu termeni mai vechi, devenind sinonime teritoriale ale acestora (*pălămarcă* – *mănicărcă*; *prăvoï* – *potrândză* etc.).

Note

1. Notia, aflată (ca și Langadia, Periclea) în granițele statului grec, nu mai are astăzi populație meglenoromână. În urma războiului greco-turc din 1923 și a acordului stabilit între părțile beligerante a intervenit un schimb de populație, ceea ce a făcut ca și năntenii – singurii meglenoromâni de religie musulmană – să-și părăsească localitatea natală și să se stabilească în Turcia europeană, în apropiere de Edirne (Adrianopole). (Informația mi-a fost dată de subiecții Hristu Geole, originar din Luğunța, și Maria Samargi, originară din Liumnița, stabiliți în comuna Cerna din județul Tulcea.)
2. Th. Capidan, *Meglenoromânii*. I. *Istoria și graiul lor*, București, 1925, p. 6.
3. Localitatea Huma – distrusă în timpul celui de-al doilea război mondial – este singura din cele opt comune meglenoromâne (incluzând și Nânta) care se află pe teritoriul republicii Macedonia. Celelalte așezări: Berislav (Periclea), Cúpa (Kupa), Liúmnița (Skra), Lúgunța (Langadiá), Oșani (Arhânghelos) și Tâmarêca (Kárpi) se găsesc în Grecia.
4. Th. Capidan, *op. cit.*, p. 6-7.
5. Idem, *ibidem*, p. 51.
6. *Ibidem*.
7. Valer Butură, *Etnografia poporului român*, Cluj-Napoca, 1978, p. 144.
8. Al. Bocănețu, *Terminologia agrară în limba română*, în „Codrul Cosminului”, II-III, 1925-1926, p. 157; V. Butură, *op. cit.*, p. 144.
9. Idem, *ibidem*, p. 124-125.
10. Idem, *ibidem*, p. 138.
11. I.I. Russu, *Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dacic și componenta latino-romanică*, București, 1981, p. 293.
12. Idem, *ibidem*.
13. Sensurile cuvintelor discutate, precum și etimologiile lor sunt citate după manuscrisul *Repertoriului lexico-etimologic* al termenilor referitori la agricultură înregistrați în dialectele românești sud-dunărene, parte integrantă a lucrării mele, în curs de elaborare: *Terminologia ocupațiilor tradiționale la românii balcanici. Păstorit și agricultură*.
14. Al. Bocănețu, *art. cit.*, p. 153-154.
15. V. Butură, *op. cit.*, p. 140-141.
16. *Ibidem*.
17. V. Neamțu, *Contribuții la problema uneltelor de arat din Moldova în perioada prefeudală*, în „Arheologia Moldovei”, IV, 1966, p. 296; C. Popa, *Tipologia uneltelor de arat din colecțiile „Muzeului tehnicii populare”*, Sibiu, martie 1979. Lucrare consultată în manuscris.
18. *Ibidem*.
19. Cf. Al. Bocănețu, *art. cit.*, p. 138 și urm.; C. Popa, *Tipologia uneltelor de arat...* (manuscris).
20. Cf. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch. Dicționar român-german*, vol. I-III, București, 1897-1925, s.v.
21. Cf. Al. Bocănețu, *art. cit.*, p. 138 și urm.
22. Cf. H. Tiktin, *op. cit.*, s.v.
23. Cf. *Bălgarski etimologičen rečnik*. Autori: Vl. Georgiev, Iv. Gălăbov, J. Zaimov, St. Ilčev, vol. I, s.v.
24. Cf. M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, vol. I-III, Heidelberg, 1950-1958, s.v.

25. Cf. P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, vol. I-IV, Zagreb, 1971-1973, s.v.
26. Al. Bocănețu, *art. cit.*, p. 146-147.
27. Idem, *ibidem*.
28. Al. Bocănețu, *art. cit.*, p. 147.
29. Idem, *ibidem*.
30. Cf. Sever Pop, *Ancheta dialectală întreprinsă la meglenoromâni stabiliți în Cadri-later*, pct. 013, întrebarea 892 (manuscris).
31. Cf. C. Popa, *Tipologia uneltelor...* (manuscris).
32. Al. Bocănețu, *art. cit.*, pp. 130, 167-168, 170.
33. V. Butură, *op. cit.*, p. 148.
34. Idem, *ibidem*, p. 148 și urm.
35. Informațiile le-am cules din anchetele efectuate la meglenoromânii stabiliți în țara noastră (în comuna Cerna din județul Tulcea) în anii 1982 și 1983.
36. V. Butură, *op. cit.*, p. 146.
37. Idem, *ibidem*.
38. Idem, *ibidem*.
39. Plinius, *Naturalis Historia*, XVIII, apud. Al. Bocănețu, *art. cit.*, p. 142-143; S. Potter, *On the Etymology of Plough*, în „Prace filologiczne”, XVIII, 1964, 2, p. 103.
40. L. Niederle, *Rukovět slovanských starožitnosti*. K vydení pripravil akademik Jen Eisner, Praha, 1953, p. 330-332; 334-336.
41. Idem, *ibidem*.
42. Idem, *ibidem*.
43. S. Potter, *art. cit.*, p. 104-107.
44. Idem, *ibidem*.
45. A se vedea întreaga discuție la S. Potter, *art. cit.*, p. 103.
46. *Ibidem*.
47. *Ibidem*, p. 103-104.
48. V. Machek, *Quelques mots slavo-germaniques*, în „Slavia”, XX (1951), 2-3, p. 206-212.
49. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, vol. X, Zagreb, 1956, p. 89.
50. M. Vasmer, *op. cit.*, vol. I, p. 376.
51. St. Mladenov, *Etimologičen rečnik na bălgarskija ezik*, Sofia, 1940, p. 430-431.
52. P. Skok, *op. cit.*, vol. II, p. 690.
53. W. Kensel, *Slowianszczna wczesnośredniowieczna*, Varşovia, 1956, p. 48 și passim.
54. Cf. G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*. Studii lexico-semantic, București, 1960, p. 18; idem, *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, București, 1973, pp. 28, 176, 197.
55. Cf. Academia Republicii Socialiste România. Institutul de Lingvistică București. *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1975, s.v.; T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân. General și etimologic. Dictionnaire aroumain (macédo-roumain). Général et étymologique*, ed. a II-a, augmentată (deuxième édition augmentée), București, 1974, s.v.; Th. Capidan, *Meglenoromânii III. Dicționar meglenoromân*, București, 1935, s.v. Cf. și Elena Scărlătouiu, *Istroromânii și istroromâna. Relații lingvistice cu slavii de sud*, București, 1998, p. 153-154.
56. Elena Scărlătouiu, *Istroromânii și istroromâna...*, p. 156.
57. I.I. Russu, *op. cit.*, p. 323-324; Grigore Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, 1983, pp. 81-83; 166.

58. Răspunsul a fost dat de către subiecții Hristu Geole, originar din Lugunța, și Maria Samargi, originară din Liumnița, în ancheta pe care am întreprins-o în anul 1982 la meglenoromânii stabiliți în comuna Cerna din județul Tulcea (vezi nota 35). Pentru punctele 012 și 013 anchetate de Sever Pop (întrebarea 898) nu s-au dat răspunsuri. Termenul este sigur împrumutat din dr. *grupă*.
59. Cf. Elena Scărlătoiu, *Istroromânii și istroromâna...*, pp. 152, 250, 280, 282.
60. Al. Bocănețu, *art. cit.*, p. 130 și urm.
61. Idem, *ibidem*.
62. Idem, *ibidem*.
63. Cf. S. Pop, *Ancheta...*, pct. 013.
64. Răspuns dat de subiecții Maria Samargi și Hristu Geole în ancheta pe care am întreprins-o (v. notele 35 și 58).

Abrevieri și semne convenționale

a.n.	= ancheta noastră
anglosax.	= anglosaxon
arom.	= aromân, aromânesc
bg.	= bulgar(ă)
der.	= derivat
dr.	= dacoromân(ă)
fărș.	= fărșerot
Hu	= Huma (localitate meglenoromână din actuala Republică a Macedoniei).
i.e.	= indoeuropean(ă)
ir.	= istroromân(ă)
irland.	= irlandeză
lat.	= latin(ă)
let.	= letonă
lit.	= lituaniană
Lm	= Liumnița (localitate meglenoromână, actuala Skra)
mac.	= macedonean(ă)
mgl.	= meglenoromân(ă)
pct.	= punctul dintr-o rețea dialectală
reg.	= regional
scr.	= sârbocroat(ă)
suf.	= sufix
Țr	= Țárnareca (localitate meglenoromână, actuala Kárpi)
v.	= vezi
v. engl.	= engleză veche
v. germ.	= germană veche
v. germ. sup.	= germană superioară veche

- v. r. = rusă veche
- v. scand. = scandinavă veche
- v. sl. = slavă veche
- 012 = punctul anchetat de Sever Pop în aprilie 1933 la meglenoromânii originari din Liumnița, stabiliți în comuna Srebărna din Cadrilater. (Manuscris consultat în biblioteca Muzeului Limbii Române din Cluj-Napoca).
- 013 = punctul anchetat de Sever Pop în iulie 1936 la meglenoromânii originari din Țărnașca, stabiliți în comuna Cazimir din Cadrilater. (Manuscris consultat în biblioteca Muzeului Limbii Române din Cluj-Napoca).
- 012' a.n. = localitatea Cerna din județul Tulcea: anchetă pe care am întreprins-o în anii 1982 și 1983 la reprezentanți ai comunei Liumnița (stabiliți, mai întâi, în Srebărna, apoi în Cerna).
- 013' a.n. = localitatea Cerna din județul Tulcea: anchetă pe care am întreprins-o în anii 1982 și 1983 la reprezentanți ai comunei Țărnașca (stabiliți, mai întâi, în Cazimir, apoi în Cerna).